

Erken Yunan Felsefesi
John Burnet

ERKEN YUNAN FELSEFESİ

John Burnet M.A., LL.D

ST. ANDREWS ÜNİVERSİTESİNDE EMERITUS YUNANCA PROFESÖRÜ

Çeviren
Aziz Yardımlı

İdea • İstanbul

İdea Yayınevi
Şarap İskelesi Sk. 2/106-107 34425 Karaköy — İstanbul

iletisim@ideayayinevi.com

www.ideayayinevi.com

Bu çeviri için © AZİZ YARDIMLI 2010

Early Greek Philosophy,

Fourth Edition 1930

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü

İdea Yayınevinin ön izni olmaksızın

yeniden üretilemez.

Baskı: Bayrak Matbaası

Davutpaşa Cad. No 14, Kat 2 MB İş Merkezi

Topkapı — İstanbul

Printed in Türkiye

ISBN 978 975 397 103 4

DÖRDÜNCÜ YAYIMA NOT (1930)

Bu yayım üçüncü yayımın bir tıpkıbasımıdır; ama birkaç ek göndermeyi ve yazının kendi eşleşiminde not ettiği tek bir düzeltmeyi katma ve birkaç baskı hatasını ve önemsiz sürçmeleri düzeltme fırsatından yararlanılmıştır.

St. Andrews, Mart 1930

W. L. LORIMER

ÜÇÜNCÜ YAYIMA ÖNSÖZ (1920)

Bu çalışmanın bir üçüncü yayımı gerekli olduğu için, ve Almanca'ya¹ ve Fransızca'ya² çevrildiği için, doğal olarak başka herkesten daha çok bilincinde olduğum eksiklerine karşın yararlı bir amaca hizmet etmiş olmalıdır. Bu üçüncü yayım üniversite öğretmenlerinin boş zamanlarını kaçınılmaz olarak oldukça kısaltan savaş koşullarının gerilimi altında hazırlandı, ve yayımlanışı aynı nedenlerle istemiş olabileceğimden daha uzun bir süre gecikti.

Amacım erken İyonyalı öğretmenler ile dünyaya yeni bir şeyin—bilim dediğimiz şeyin—geldiğini ve ilkin onların Avrupa'nın o günden bu yana izlediği yolu saptamış olduklarını göstermek olmuştur, öyle ki, başka bir yerde dediğim gibi, bilimin “dünya üzerine Helenik yolda düşünmek” olduğunu söylemek onun yeterli bir betimlemesidir. Bu nedenledir ki bilim Yunanistan'ın etkisi altına girmiş olan halklar arasında olmanın dışında hiçbir zaman varolmamıştır.

Yirmi beş yıl önce *Erken Yunan Felsefesi*'nin ilk yayımı çıktığı zaman konu bu ülkede henüz genel olarak Hegelci bir bakış açısından ele alınıyordu, ve benim vargılarımdan birçoğu paradokslar gibi göründü. Bunların bir bölümü şimdi çok sayıda insan tarafından kabul edilmektedir, ama henüz bir karşıtlık ile karşılaşan ikisi vardır. İlk olarak, Parmenides'e “Materyalizm”in babası demeyi göze aldım, ve bugün bile kimi çevrelerde onun bir İdealist (modern bir terim ki, Yunan felsefesine uygulandığı zaman çok yanıltıcıdır) olduğu ileri sürülmekte, ve bu “materyalizmin asıl özünün özdeksel dünyanın, duyu dünyasının

¹*Die Anfänge der griechischen Philosophie, aus dem Englischen übersetzt von Else Schenkl* (Berlin, Teubner, 1913).

²*L'Aurore de la Philosophie grecque, édition française, par Aug. Reymond* (Paris, Payot, 1919).

gerçek dünya olduğu”¹ ve Parmenides’in hiç kuşkusuz duyu dünyasına tüm olgusallığı yadsıdığı zeminine dayandırılmaktadır. Hiç kuşkusuz yadsımıştır, ve, eğer Materyalizm terimini ileri sürülen anlamda kullanmış olsaydım saçma sapan konuşuyor olurdu. Bununla birlikte, onu anladığım gibi, Materyalistin “özdeği” hiçbir biçimde olanaklı bir duyu nesnesi değildir; Tin olduğu kadar, ya da ondan daha çok, bir *ens rationistis*, ve Parmenides’in “varlığı” bu duyusal-olmayan olgusallığı ayırsamak için ilk açık girişimdir. Bu gerçekte kitabımın ana savıdır, ve uslamamanın dirimsel noktası Atomizmin (ki kabul edildiği gibi materyalistiktir) Aristoteles’in ve Theofrastus’un kesin bildirimleri (ss. //vs) ile uyum içinde Eleatizmden türeyişi üzerinde direktmemdir. Eğer bu yanlışsa, konuyu bütün ele alışıma yanlıştır.

Henüz kabul bekleyen öteki paradoks şu savımdır: Olgusallığı özdekte değil ama biçimde bulan karşıt görüş, kısaca Platonist görüş geriye Pisagorculara gider, ve Platonik Akademinin günlerine dek eksiksiz duruluk içinde formüle edilmiş olmamasına karşın Sokrates tarafından daha o zaman biliniyordu. Bunun ancak Platonik diyalogların ayrıntıda yeni bir yorumu yoluyla gösterilebileceğine inanıyorum, ve şimdi bu görevi üstlenmiş bulunuyorum. On dokuzuncu yüzyılda yürürlükte olan yorumun hiçbir kanıt tarafından desteklenmeyen ve kendilerinde hiçbir biçimde olası görünmeyen belli sayılılar üzerine dayanmış olduğunu tam olarak açığa sermek zorunludur. Bu noktayı burada daha öte tartışmam, ama bunu yapabilmek için çok geçmeden bir fırsat bulacağım dan umutluyum.

J. B.

ST. ANDREWS, Temmuz 1920.

¹W. T. Stace, *A Critical History of Greek Philosophy* (Londra, 1920), ss. 46vs.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 9

KAYNAKLAR ÜZERİNE NOT

BÖLÜM

I. MİLETUS OKULU	11
II. BİLİM VE DİN	11
III. EFESLİ HERAKLEİTOS	11
IV. ELEALİ PARMENİDES	11
V. AKRAGASLI EMPEDOKLES	11
VI. KLAZOMENALİ ANAXAGORAS	11
VII. PISAGORCULAR	11
VIII. GENÇ ELEATİKLER	11
IX. MİLETUSLU LEUKİPPOS	11
X. SEÇMECİLİK VE TEPKİ	11
Ek	11
DİZİN	11

KISALTMALAR

- Arch.* *Archiv für Geschichte der Philosophie.* Berlin, 1888-1908.
- BEARE. *Greek Theories of Elementary Cognition*, by John I. Beare. Oxford, 1906.
- DIELS *Dox.* *Doxographi graeci.* Hermannus Diels. Berlin, 1879.
- DIELS *Vors.* *Die Fragmente der Vorsokratiker*, von Hermann Diels, Zweite Auflage, Erster Band. Berlin, 1906.
- GOMPERZ. *Greek Thinkers*, by Theodor Gomperz, Authorised (English) Edition, vol i. Londra, 1901.
- JACOBY. *Apollodors Chronik*, von Felix Jacoby (*Philol. Unters.* Heft xvi.). Berlin, 1902.
- R. P. *Historia Philosophiae Graecae*, H. Ritter et L. Preller. Editio octava, quam curavit Eduardus Wellmann. Gotha, 1898.
- ZELLER. *Die Philosophie der Griechen, dargestellt von Dr. Eduard Zeller.* Erster Theil, Fünfte Auflage. Leipzig, 1892.

ERKEN YUNAN FELSEFESİ

GİRİŞ

I. Erken Yunan Felsefesinin Kozmolojik Karakteri. Evrene ilişkin geleneksel görüşün ve alışıldık yaşam kurallarının yıkılışına dek Yunanlar doğa ve davranış felsefelerinin doyurmaya çalıştığı gereksinimleri duymaya başlamadılar. Ne de bu gereksinimlerin tümü birden duyumsandı. Atalardan gelen davranış kuralları eski doğa görüşü yitip gidinceye dek ciddi olarak sorgulanmadı; ve bu nedenle en erken felsefeciler başlıca çevrelerindeki dünyaya ilişkin kurgular ile oyalandılar. Zamanı gelince, Mantık yeni bir gereksinimi karşılamak üzere yaratıldı. Kozmolojik araştırmanın sürdürülmesi bilim ve sağ-duyu arasında kendisi çözüm isteminde bulunan geniş bir ayrılığı gün ışığına çıkarmıştı, ve dahası felsefecileri paradokslarını bilime yabancı olanların önyargılarına karşı savunma araçlarını incelemeye zorladı. Daha da sonra, mantıksal sorunlar üzerine egemen olan ilgi bilginin köken ve geçerliği sorusunun doğmasına yol açtı; ve bu arada, aşağı yukarı aynı zamanda, geleneksel ahlakın çöküşü Etiğin doğuşunu getirdi. Mantığın ve Etiğin doğuşunu önceleyen dönemin böylece kendine özgü ayırmedici bir karakteri vardır ve ayrı olarak ele alınması doğru olabilir.¹

II. Geleneksel Evren Görüşü. Bununla birlikte, anımsanmalıdı ki bilim ve felsefe başladığı zaman dünya daha şimdiden çok yaşlıydı. Özel olarak Ege Denizi Neolitik çağdan başlayarak yüksek bir uygarlığın, Mısır ya da Babil uygarlıkları kadar eski, ve önemli olan pekçok noktada ikisinden de üstün bir uygarlığın yeri olmuştu. Sonraki günlerin Yunan uygarlığının başlıca bunun yeniden dirilmesi ve sürdürülmesi olduğu her gün daha büyük bir açıklık kazanmaktadır, ama bu uygarlık hiç kuşkusuz gelişimini bir süre için durduran daha az uygarlaşmış kuzeyli halklardan belli yeni ve önemli öğeler de kazanmıştır. Kökensele Akdeniz nüfusu sayıca dışarıdan gelenlerden çok daha büyük olmuş ve onları

¹Demokritos'un böyle sınırlanan dönemin dışına düştüğü görülecektir. Sokrates'in bu genç çağdaşını "ön-Sokratik felsefeciler" ile birlikte ele alma biçimindeki yaygın uygulama tarihsel gelişimin gerçek sürecini bulanıklaştırmıştır. Demokritos Protagoras'tan sonra gelir, ve bilgi ve davranış problemlerini öncellerinin yapmış olduğundan çok daha ciddi olarak karşılaması gerekir (bkz. Brochard, "Protagoras et Démocrite," *Arch.* ii. s. 368).

birkaç kuşak içinde özümsemiş ve soğurmuş olmalıdır—bilerek sürece direnmeyi seçen Sparta gibi bir devlet dışında. Her ne olursa olsun, Yunan Sanatını ve Yunan Bilimini daha eski olan kuşağa borçluyuz.¹ Yapıtlarını inceleyecek olduğumuz insanların tümünün de İyonyalılar olması dikkate değer bir olgudur. Yalnızca Akragaslı Empedokles bu kuralın dışındadır ve bu kuraldışı belki de gerçekte olmaktan daha çok görünürdedir. Akragas Gela'nın Rodos kolonisinden kuruldu, kurucusunun (οἰκιστής) kendisi bir Rodoslu idi, ve Rodos, resmi olarak Dor olmasına karşın, erken Ege uygarlığının bir özeği olmuştu. Haklı olarak göçmenlerin yeni Dor aristokrasisine olmaktan çok başlıca daha eski nüfusa ait olduklarını kabul edebiliriz. Pisagoras kendi toplumunu bir Akha kenti olan Kroton'da kurmuştu, ama kendisi Samos'tan gelen bir İyonyalı idi.

Bu böyle olunca, tarihsel zamanların ilk kez dünyayı anlamaya çalışan Yunanlılarının hiçbir biçimde şimdiye dek ayak basılmamış bir toprağa giren insanların konumunda olmadıklarını kabul etmeye hazır olmalıyız. Ege sanatının kalıntıları daha şimdiden evrene ilişkin oldukça tutarlı bir görüşün varolmuş olması gerektiğinin kanıtlarıdır, ama kayıtlar desifre edilinceye dek bu görüşü ayrıntılı olarak ortaya sermeyi umudemedeyiz. [Girit'teki] Hagia Triada lahitinin üzerinde temsil edilen tören ölülerin durumuna ilişkin olarak oldukça belirli bir görüşü açığa çıkarır, ve Ege halkının tanrıbilimsel kurgular geliştirmede Mısır ve Babil halkları kadar yetenekli olmuş olduğundan emin olabiliriz. Önümüzdeki günlerde bunların izlerini bulmayı bekleyeceğiz, ve hemen denebilir ki Syros'lu Ferekydes'in fragmanları gibi şeyleri böyle

¹Bkz. Sir Arthur Evans, "The Minoan and Mycenaean Element in Hellenic Life" (*J.H.S.* xxxii. 277s). Burada şunlar ileri sürülür (s. 278): "Yeni şafakta gözümüze çarpan halk soluk benizli kuzeyliler—sarı saçlı Akhalar' ve geri kalanlar—değil, ama özel olarak siyah saçlı, esmer tenli ırktır ki, ... erken portrelerini Minos ve Mykene duvar tablolarında buluruz." Ama eğer tarihsel zamanların Yunanlıları "Minoslular" ile aynı halk idiyse, Sir Arthur Evans'ın "Minoslular"a Yunanlılar demede duraksaması niçin gerekir? Akhalar ve Dorlar ad için özel bir hak ileri sürmezler; çünkü onu [Magna Grecia'daki ilk koloni olan] Kumae'ye (Cumae) getiren Boiotialı Graeler daha eski bir ırktan idiler. "Ön-Helenik" terimine de herhangi bir anlaşılır anlam yükleyemiyorum. Eğer Ege ırkının daha sonra raslanış olarak bütün ulusa adını veren biraz önemsiz Akha kabilesinden daha önce orada olduğu demekse, bu doğru ama ilgisizdir. Eğer, öte yandan, Ege nüfusunda Neolitik çağın bitişinden sonraki herhangi bir zamanda gerçek bir değişim olduğunu imliyorsa, bu, Sir Arthur Evans'ın kendisinin ileri sürdüğü gibi, doğru değildir. Eğer Yunan dilinin Ege'ye kuzeyliler tarafından getirildiği demekse (ki büyük olasılıkla bu anlama gelir), bunun hiçbir kanıtı yoktur ve andırma aykırıdır. Bildiğimiz biçimyle Yunan dili tıpkı bizimki gibi sözlüğünde karışık bir dildir, ama özel yapısı Hint-Avrupa dillerinin yapısına Hint-Avrupa konuşmasının herhangi bir kuzey dalının yapısından çok daha benzerdir. Örneğin ekleme (*augment*) Sanskritçe'ye, Eski Pers diline ve Yunanca'ya ortak ve özgüdür. Yunan dili İÖ ikinci binyılda Pers dilinden çok ayrı olmuş olamaz. *Centum* ve *satem* dilleri arasındaki popüler ayrım bütünüyle aldatıcıdır ve, Romanik dillerin tarihsel zamanlarda *satem* dili olması olgusu tarafından gösterildiği gibi, ikincil bir fenomen üzerine dayanır. Yunanca'nın da eski Hint ve eski Pers dilleri gibi "hundred" (ἑκατόν/ῦν = *satem*, *satem*) sözcüğündeki sönümlü *n*'yi *a* ile temsil ettiğini belirtmek, ve bu zeminde onu bir *satem* dili olarak onlarla birlikte sınıflandırmak daha uygun olurdu.

kurgulardan arta kalan şeyler olarak görmenin dışında açıklamak olanaksızdır. Bu kurguların Mısır'dan ödünç alınmış olduğunu varsaymak için hiçbir zemin yoktur, üstelik bu erken uygarlıkların tümünün de birbirlerini etkilemiş olduklarından kuşku olmasa bile. Mısırlılar Girit'ten tıpkı Giritlilerin Mısır'dan almış oldukları gibi kolayca ödünç almış olabilirler, ve deniz uygarlığında bir yaşam tohumu vardı ki, her nasılsa büyük nehirle bağlı uygarlıkta eksikti.

Öte yandan, açıktır ki kuzeyli istilacılar erken günlerin güçlü tekerleklerini dağıtarak ve herşeyden önce en sonunda Mısır'ı ve Babil'i boğmuş olan bir boşinançın büyümesini durdurarak Yunan dehasının özgürce gelişmesine yardım etmiş olmalıdır. Bir zamanlar gerçekten böyle bir boşinanç tehlikesinin olmuş olduğunu Ege kalıntılarındaki belli özellikler düşündürmektedir. Öte yandan, Apollon tapınması Kuzeyden Akhalar tarafından getirilmiş görünür,¹ ve gerçekten de Olimpos dini denmiş olan şey, anlayabildiğimiz kadarıyla, başlıca o kaynaktan türetilmiştir. Gene de, üstlendiği sanatsal biçim Akdeniz halklarının damgasını taşır, ve onlar için başlıca o biçimde çekicilik taşıyordu. Üzerlerinde eski Ege dini açısından pekala düşünülebileceği gibi baskıcı bir etki yaratmış olamaz. Büyük olasılıkla Akhalardan ötürüdür ki Yunanlılar arasında hiçbir zaman bir rahipler sınıfı olmadı, ve bu olgu pekala özgür bilimin onların arasında doğmuş olması ile ilgili olabilir.

III. Homeros. Bu etkilerin işleyişini Homeros'ta açıkça görürüz. Hiç kuşkusuz kendisinin eski ırka ait olmuş ve onun dilini kullanmış olmasına karşın,² Akha prenslerinin sarayları için şarkı söyler, ve kutladığı tanrılar ve kahramanlar çoğunlukla Akhalara aittir.³ Bu nedenledir ki epikte evren üzerine geleneksel görüşün çok az izini buluruz. Tanrılar açıkça insansal olmuşlardır, ve ilkel herşey göz önünden uzaklaştırılır. Hiç kuşkusuz eski inançların ve kılığın kalıntıları vardır, ama bunlar kuraldışıdır.⁴ Sık sık belirtilmiştir ki, Homeros hiçbir zaman insan-öldürme nedeniyle arınma gibi ilkel bir töreden söz etmez. Ölen kahramanlar eski ırkın kralları durumunda olduğu gibi gömülmez ama yakılırlar. Hayaletler için hemen hemen hiç yer yoktur. *İlyada*'da hiç kuşkusuz Homeros'taki tek insan adak örneği ile yakın bağlantı için-

¹Bkz. Farnell, *Cults of the Greek States*, cilt, iv. ss. 98vs.

²Bu hiç kuşkusuz Sir Arthur Evans'ın hipotezinden daha yalın bir hipotezdir, çünkü o (aynı yer, s. 288) "daha erken bir Minos epiği Yunanca'ya alınmıştır" gibi bir varsayımda bulunur. Epik lehçesinin Arkadia ve Kıbrıs lehçeleri ile pekçok değme noktası vardır, ve Arkadialıların Kuzeyden gelmiş olmaları bütünüyle olasılık dışıdır. Yenenin yığılmasının yenilen ırkın bir ozanı tarafından kutlanması için paralellikler yeterince vardır (Ridgeway, *Early Age of Greece*, cilt i. s. 664). Bu Όμηρος/Homeros, "rehine/hostage" adını açıklar mı?

³Profesör Ridgeway (*Early Age of Greece*, i. s. 674) belirtir ki, Akhilles, Odysseus, Aiakos, Aias, Laertes ve Peleus gibi özgül olarak Akha adları Yunan dilinden açıklanamaz, oysa eski ırkın Herakles, Erikhthonios, Erysikhthon vb. gibi adları açıklanabilir. Hiç kuşkusuz Agamemnon ve Menelaos Yunan adları taşırlar, ama bunun nedeni Atreus'un krallığını Pelops'un eski ırktan bir prenses ile evliliğine borçlu olmasıdır. Bu her yerde sürmekte olan asimilasyon sürecinin bir örneğidir.

⁴Διὸς ἄπατη' da (*İl.* xiv) kozmolojik düşüncelerin izleri vardır.

de Patroklos'un hayaletini buluruz. Ayrıca *Odysseia*'nın On Birinci Kitabında *Nekyia* da vardır.¹ Ama böyle şeyler seyrek, ve haklı olarak çıkarsayabiliriz ki, en azından belli bir toplumda, Homeros'un şarkılarını kendileri için söylediği Akha prenslerinin toplumunda, evren üzerine geleneksel görüş görece olarak erken bir tarihte daha şimdiden gözden düşmüştü,² üstelik doğal olarak burada kendini gösterse de.

IV. Hesiodos. Hesiodos'a geldiğimiz zaman, bir başka dünyaya geçiyor görünürüz. Tanrılar üzerine yalnızca usdışı değil ama itici öyküler dinleriz, ve bunlar büyük bir ciddiyetle anlatılırlar. Hesiodos Müzlere şunları söyler: "Gerçek gibi görünen birçok asılsız şeyin nasıl anlatılacağını biliriz; ama isteyince gerçek olanı söylemeyi de biliriz."³ Bu Homerik tin ve kendi tını arasındaki ayrımın bütünüyle bilincinde olduğunu gösterir. Eski kaygısızlık gitmiştir, ve tanrılara ilişkin gerçeği söylemek önemlidir. Hesiodos Homeros'tan daha geç ve daha hüznü bir zamana ait olduğunu da bilir. Dünyanın Çağlarını betimlerken, Bronz ve Demir çağları arasına bir beşinciyi ekler. Bu Kahramanlar Çağı, Homeros tarafından şarkıları söylenen çağdır. Onu önceleyen Bronz Çağından daha iyi, ve onu izleyen, Hesiodos'un yaşadığı Demir Çağından çok daha iyi idi.⁴ Hesiodos ayrıca şarkılarını başka bir sınıf için söylediğini de duyumsar. Çobanlara ve çiftçilere seslenmektedir, ve Homeros'un kendileri için şarkı söylediği prensler "yamuk hükümler" veren uzaktaki kişiler olmuşlardır. Akha Orta Çağlarının romans ve görkeminin sıradan halk için hiçbir anlamı yoktu. Evrene ilişkin ilkel görüş gerçekte aralarında hiçbir zaman yitip gitmemişti; bu nedenle ilk konuşmacıları için onun şiirlerinde bu görüşü varsaymak doğaldı. Bu nedenledir ki Hesiodos'ta Homeros'un dikkate değmez gördüğü eski yabanıl masalları buluruz.

Gene de *Theogony*'de yalnızca eski boşınancın bir yeniden dirilişini görmek yanlış olacaktır. Hesiodos yeni tin tarafından etkilenmenin önüne geçemezdi, ve kendisine karşın bir öncü oldu. İyonya bilimine ve tarihine doğru büyüyen şeyin tohumları onun şiirlerinde bulunacaktır, ve gerçekte eski düşüncelerin o durdurmaya çalıştığı bozuluşunu hızlandırmak için başka herkesten çoğunu yaptı. *Theogony* tanrılara ilişkin tüm öyküleri tek bir dizgeye indirgemek için bir girişimdir, ve mitoloji denli düzensiz bir şey için dizge zorunlu olarak öldürücüdür. Dahası, Hesiodos'un temasını irdeleyiş tını eski ırkın tını olsa da, ezgilerini söylediği tanrılar çoğunlukla Akha tanrılarıdır. Bu durum dizgeye baş-

¹Od. xi. daha sonraki bir tarihe bağlanmıştır çünkü Orfik düşünceler kapsadığı sanılır. Şimdiki bilginin ışığında, böyle bir hipotez bütünüyle gereksizdir. Söz konusu düşünceler ilkel ve büyük olasılıkla Ege'de yaygın olarak kabul ediliyorlardı. Orfeusculuk özel olarak ilkel inancın bir yeniden dirilişiydi.

²Tüm bunlar üzerine bkz. özellikle Rohde, *Psyche*³, i. ss. 37vs. (= Ps.¹ ss. 34vs).

³Hes. *Theog.* 27. İlk dizinin sözleri *Od.* xix. 203'ten alınmıştır. Müzler Homeros'u esinlendiren aynı Müzlerdir, ki Hesiodos'un altılı dizelerde yazdığı ve Epik lehçeyi kullandığı anlamına gelir.

⁴Burada büyük bir tarihsel içgörü vardır. "Yunan Orta Çağları"nın normal gelişimde bir kopuş olduğunu ilk söyleyen Hesiodos idi, modern tarihçilerimiz değil.

tan sona bir çelişki ögesi getirir. Herodotus Helenler için bir *theogony* yapanların, tanrılara adlarını veren ve görev ve sanatları¹ aralarında paylaştıranların Homeros ve Hesiodos olduklarını söyler, ve bu bütünüyle doğrudur. İnsanların kafalarında eski yerel tanrıların yerini Olimpos'un pantheonu aldı, ve bu Homeros'un olduğu kadar Hesiodos'un da iyidi. Sıradan insan tüm yerel bağlantılarından koparılan ve siir tarafından eski tapınma nesnelere yerine geçirilen bu insanlaştırılmış şekillerde kendi tanrılarını güçlükle tanıyordu. Böyle tanrılar halkın gereksinimlerini doyurmaya yeteneksizdiler, ve yeri geldiğinde irdelememiz gereken olan dinsel yeniden dirilişin gizi budur.

V. Kozmogoni. Hesiodos'un kendini zamanının bir çocuğu olarak göstermesi yalnızca bu yolda olmaz. *Theogony* aynı zamanda bir Kozmogonidir, gerçi Hesiodos burada kendine özgü bir düşünceyi izlemekten çok eski geleneği izliyor görünse de. Her ne olursa olsun, yalnızca iki büyük kozmogonik şekilden, Kaos ve Eros'tan söz eder, ve gerçekte onları dizgesi ile bağlantı içine getirmez. Bunlar gerçekte eski bir kurgu katmanına ait görünürler. Kaos tasarımı şeylerin başlangıcının bir tablosunu sunmak için belirgin bir çabayı temsil eder. Biçimsiz bir karışım değil, ama, etimolojisinin belirttiği gibi, dahaçok ağzını açmış bir uçurum ya da boşluktur ki, orada şimdilik hiçbirşey yoktur.² Bunun ilkel olmadığından emin olabiliriz. İlkel insan tüm şeylerin en ilk başlangıcının bir düşüncesini oluşturması gerektiği gibi bir duygu taşımaz; başlangıcı yapan birşeyin olduğunu sorgusuzca kabul eder. Öteki şekil, Eros, hiç kuşkusuz bütün süreci doğuran üretme dürtüsünü açıklama amacıyla getirildi. Bunlar açıkça kurgusal düşüncelerdir, ama Hesiodos'ta bulanık ve karışıklırlar.

Elimizde İÖ altıncı yüzyılın bütünü boyunca kozmogonilerin üretiminde büyük bir etkinliğin yer aldığını gösteren kayıtlar vardır, ve Epimenides, Ferekydes,³ ve Akousilaos'un dizgeleri hakkında birşeyler biliriz. Eğer daha Hesiodos'tan önce bile bu tür kurgular varsa, en erken Orfik kozmogoninin de o yüzyıla düştüğüne inanmada duraksama göstermemiz gereksizdir.⁴ Tüm bu dizgelere ortak olan özellik Boşluğun arkasına geçme ve Kronos'u ya da Zeus'u ilk sıraya koyma girişimidir. Bu Aristoteles'in "tanrıbilimcileri" yarı-tanrıbilimci ve yarı-felsefeci olanlardan ve en iyi olanı başa koyanlardan ayırdederken göz önünde tuttuğu noktadır.⁵ Bununla birlikte açıktır ki, bu süreç bilimsel olanın tam tersidir ve belirsizce

¹Herod, ii. 53.

²Χάος sözcüğü hiç kuşkusuz "ağzını açmak" ya da "esnemek," Rhapsodik Theogony'deki κάομα πελώριον demektir. Grimm onu İskandinav *Ginnunga-Gap* ile karşılaştırıyor.

³Ferekydes'ten kalanlar için bkz. Diels, *Vorsokratiker*, 71 B. ve Gomperz'in ilginç açıklaması, *Greek Thinkers*, cilt i. ss. 85vs.

⁴"Rhapsodik Theogony" olarak bilinen şey konusunda Damaskios tarafından betimlenen ve Otto Kern (*De Orphei Epimenidis Pherekydis Theogoniis*, 1888) tarafından yeniden diriltilebilir görüş buydu. Yabancı karakteri anikitesinin en iyi tanıtıdır. Bkz. Lang, *Myth, Ritual, and Religion*, cilt i. bölüm x.

⁵Arist. *Met. N*, 4. 1091 b 8.

sürdürülebilir; böylece şimdiki incelememizde kozmogonistler ile onların daha ağırbaşlı araştırmaların gidişini etkilemiş olduğunun gösterilebileceği noktaların ötesinde herhangi bir işimiz yoktur.

VI. Erken Yunan Kozmolojisinin Genel Karakteristikleri. İyonyalılar, yazın yapıtlarından görebileceğimiz gibi, şeylerin geçiciliği tarafından derin bir biçimde etkileniyorlardı. Gerçekte yaşam üzerine görüşlerinde temel bir kötümserlik vardır, ve böyle birçok özel belirleyici dinsel kanıtları olmayan aşırı-uygarlaşmış bir çağ için normaldir. Kolofonlu Mimmermos'un gelmekte olan yaşlılık çağı için hüznü ile dolduğunu buluruz ve daha sonraki bir tarihte Simonides'in insan kuşaklarının bir ormandaki yapraklar gibi dökülmekte olması üzerine ağıttı İyonya'nın en erken ozanı tarafından, Homeros tarafından daha önce vurulmuş olan bir tele dokunur.¹ Şimdi bu duygu her zaman en iyi örneklerini mevsimlerin değişmelerinde bulur, ve büyüme ve bozulma döngüsü Ege ülkelerinde Kuzeyde olduğundan çok daha çarpıcı bir fenomendir ve daha açık olarak karşıtlar arasındaki, sıcak ve soğuk, ıslak ve kuru arasındaki bir savaş biçimini alır. Buna göre erken kozmolojistler evreni o bakış açısından görürler. Gündüz ve gece, yaz ve kış karşıtlığı, uyku ve uyanma, doğum ve ölüm durumundaki düşündürücü koşutlukları ile birlikte, onlara görünen dünyanın öne çıkan özellikleridir.²

Mevsimlerin değişmeleri açıkça bir karşıtlar çiftinin, soğuk ve ıslaklığın, öteki çifti, sıcak ve kuruyu çığnemesi ve bu sonuncuların da kendi sıraları gelince öteki çifti çığnemeleri yoluyla ortaya çıkarılır. Bu süreç doğallıkla insan toplumundan ödünç alınan terimlerde betimleniyordu; çünkü erken günlerde insan yaşamının kurallılığı ve değişmezliği doğanın biçimdeşliğinden çok daha açık olarak anlaşılıyordu. İnsan tılsımlı bir toplumsal yasa ve töre dairesi içinde yaşıyor, ama çevresindeki evren ilkin yasadışı görünüyordu. Bu nedenledir ki karşıtların birbirlerini çığnemelerinden *türesizlik* (ἀδικία) olarak ve aralarındaki dengenin uygun bir biçimde kurulmasından *tüve* (δίκη) olarak söz edilir. Daha sonraki κόσμος/kozmos sözcüğü de bu düşünce üzerine dayanır. Başlangıçta bir ordunun disiplini, ve sonra bir devletin düzenli yapısı demekti.

Ama bu yeterli değildi. En erken kozmolojistler evrenin karşıtlar arasındaki sürekli bir yarışma olarak görülmesinde bir doyum bulamadılar. Bunların her nasılsa ortak bir zeminlerinin olması gerektiğini, bu zeminden çıkmış ve bir kez daha ona geri dönmek zorunda olduklarını duyumsadılar. Karşıtlardan daha birincil olan bir şeyin, tüm değişim boyunca süren ve bir biçimde varolmaya ancak bir başkasında yeniden görünmek üzere son veren bir şeyin arayışı içindeydiler. Arayışlarına ger-

¹Simonides, fr. 85, 2 Bergk. *İL* vi. 146.

²Bu Prof. J. L. Myres tarafından "The Background of Greek Science" (*University of Chicago Chronicle*, cilt xvi. No. 4) başlıklı bir denemede açıkça gösterilir. "Karşıtlar" öğretisini Mr. Cornford'un *From Religion to Philosophy*'nin ilk bölümünde yaptığı gibi "dinsel bir tasarım"dan türetmeye gerek yoktur. Yunanistan'da bunlar kendilerini öyle bir şeyden bütünüyle ayrı olarak dikkatimize dayatırlar, Hiç kuşkusuz kılıgsal nedenlerle tarım büyüü için de önemlidirler.

çekten de bu tin içinde girmiş oldukları bu birşeyden “yaşsız” ve “ölümsüz” olarak söz etmeleri olgusu tarafından gösterilir.¹ Eğer, zaman zaman savunulduğu gibi, gerçek ilgileri büyüme ve oluş sürecine yönelik olmuş olsaydı, şiirsel heyecan ve çağrışım ile böylesine yüklü sıfatları bir değişim ve bozulma dünyasındaki biricik sürekli öğeye kolay kolay uygulamazlardı. İyonya “Monizmi”nin gerçek anlamı budur.²

VII. Fysis/Φύσις. Şimdi, İyonya bilimi Atina’ya Anaxagoras tarafından Euripides’in doğduğu sıralarda getirildi, ve üzerindeki etkisinin yeterince izi vardır.³ Öyleyse bilimsel araştırmaya (ιστορία)⁴ adanmış bir yaşamın kutluluğunu betimleyen bir fragmanda Anaximander’in tek birincil töze uygulamış olduğu “yaşsız ve ölümsüz” sıfatlarınının kendilerini kullanması ve onları φύσις terimi ile bağıntılaması imlemlidir. Pasaj şimdiki amacımız için öylesine önemlidir ki, onu bütününde alıntulamayı istiyorum:

ὄλβιος ὄστις τῆς ἱστορίας
ἔσχε μάθησιν, μήτε πολιτῶν
ἐπὶ πημοσύνας μήτ’ εἰς ἀδίκους
πράξεις ὀρμών,
ἀλλ’ ἀθανάτου καθορῶν φύσεως
κόσμον ἀγήρω, τίς τε συνέστη
καὶ ὅπη καὶ ὅπως
τοῖς τοιοῦτοις οὐδέποτ’ αἰσχροῶν
ἔργων μελέτημα προσίξει.⁵

¹Arist. *Fizik* Γ, 4. 203 b 14 ἀθανατον γὰρ καὶ ἀνώλεθρον (sc. τὸ ἄπειρον), ὡς φησιν Ἀναξίμανδρος καὶ οἱ πλείστοι τῶν φυσιολόγων, Hipp. Ref. i. 6, 1 φύσιν τινὰ τοῦ ἄπειρου ... ταύτην δ’ αἰδιον εἶναι καὶ ἀγήρω. Sıfatlar Epik’ ten gelir ki, orada ἀθάνατος καὶ ἀγήρως tanrılar ve insanlar arasındaki ayrımı belirtmek için sürekli bir deyimdir.

²Daha sonraki yazarlar tarafından erken evrenbilimcilere yüklenen Monizmin yalnızca Aristoteles’in tek arke (ἀρχή) konutlayanlar ve birden çok arke konutlayanlar arasındaki ileri sürüldüğü için, bu konuda Aristoteles-öncesi bir tanıklığı alıntulamak yerinde olacaktır. Hippokrates’in *Peri φύσιος ἀνθρώπου*’unda (Littre, vi. 32) şunları okuruz: φασί τε γὰρ ἔν τι εἶναι ὅτι ἔστι, καὶ τοῦτ’ εἶναι τὸ ἔν καὶ τὸ πᾶν, κατὰ δὲ τὰ ὀνόματα οὐκ ὁμολογεῖουσιν· λέγει δ’ αὐτῶν ὁ μὲν τις φάσκων ἄερα εἶναι τοῦτο τὸ ἔν καὶ τὸ πᾶν, ὁ δὲ πῦρ, ὁ δὲ ὕδωρ, ὁ δὲ γῆν, καὶ ἐπιλέγει ἕκαστος τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ μαρτυρίαν τε καὶ τεκμήριον ἃ γε ἔστιν οὐδέν.

³Bkz. aşağıda § 123.

⁴Bkz. Platon, *Fedon* 96 a 7 ταύτης τῆς σοφίας ἦν δὴ καλοῦσι περὶ φύσεως ἱστορίαν. Bu kökensel olarak bilime verilen ad konusunda en eski ve en güvenilir bildirimdir. Erken kozmolojistlerin kitaplarının genellikle *Peri φύσεως* başlığı altında alıntılanmalarını vurgulamıyorum, çünkü böyle başlıklar büyük olasılıkla daha sonraki bir tarihe aittir.

⁵Eur. fr. inc. 910. κόσμος sözcüğü burada hiç kuşkusuz “düzenleme” demektir ve ἀγήρω /yaşsız adın -in durumudur. Araştırmamın konusu *ilk olarak* “ölümsüz yaşsız φύσις’in düzenlenmesi”nin ne olduğu ve *ikinci olarak* nasıl doğduğudur. İyonya bilimini Atina’ya getiren Anaxagoras Anaximenes’in okuluna aitti (§ 122). Aristoteles’ten biliyoruz ki (aynı yer. s. 9 n. 1) yalnızca Anaximander değil, ama fizioloğunun çoğu böyle sıfatları Sınırsıza uyguladı.

[“Kutludur bilimin bir bilgisini taşıyan; apar topar koşturamaz sıfatlılara, ve neden olmaz haksızlıklar yapmalarına ya da haksızlıklara uğramalarına; ama anlar ölümsüz ve yaşsız Fizik’in düzenini ve onu örgütleyeni, nereden ve nasıl geldiğini: hiçbir zaman başına gelmez utanç verici işler böyle kişilerin.”]

Bu fragman iÖ beşinci yüzyılda φύσις/*physis* adının dünyanın ondan yapılmış olduğu bitimsiz birşeye verildiğinin açık kanıtıdır. Bu, anlayabildiğimiz kadarıyla, evrenin tarihi ile bütünüyle uyum içindedir. Kökensel anlamı kendisinden herhangi birşeyin yapıldığı “*gerek/stuff*” olmuş görünür, bir anlam ki kolayca “düzenleniş”nin, genel karakter ya da yapısının anlamına geçer. “Ölmeyen ve yaşlanmayan” bir nesneyi aramak olan o erken kozmolojistler doğallıkla düşünceyi tüm şeylerin “tek bir φύσις”¹ vardı diyerek anlatacaklardı. Eleatik eleştirinin etkisi altında bundan vazgeçilince, eski sözcük kullanımında kalmayı sürdürdü. Empedokles her biri kendi φύσις ile böyle dört ilkel gerecin olduğunu söylerken, Atomcular ise sonsuz bir sayıya inandılar ve ona yine aynı terimi uyguladılar.²

Bizim otoritelerimiz tarafından sık kullanılan φύσις terimi bu anlamda³ yalnızca Aristoteles’e özgüdür. Theophrastus ve sonraki yazarlar tarafından kabul edilmiş olması çok doğaldır; çünkü tümü de *Fizik*’te Aristoteles’in öncellerini bir ya da birçok ἀρχή/*arke* konutlamalarına göre sınıflandırdığı gösteren o iyi bilinen pasajdan başlar.⁴ Ama Platon hiçbir zaman terimi bu anlamda kullanmaz, ve erken felsefecilerin asıl fragmanlarında bir kez bile görünmez, ki onu kullanmış oldukları sayıltısı üzerine çok tuhaf olacaktır.

Şimdi, eğer bu böyleyse, İyonyalıların bilime niçin Περὶ φύσεως ἰστορίη/*Doğa Üzerine Araştırma* dediklerini hemen anlayabiliriz. Göreceğiz ki, büyümesi herhangi bir okulun ardışık temsilcileri boyunca izlenebilecek olan düşünce her zaman birincil tözü ilgilendiren düşüncedir,⁵ oysa gökbilimsel ve başka kuramlar çoğunlukla bireysel düşünelere özgüdür. Tümünün başlıca ilgisi şeylerin akışında kalıcı olan için arayıştır.⁶

¹Arist. *Fizik* A, 6. οἱ μὲν τινὰ φύσιν εἶναι λέγοντες τὸ πᾶν, οἷον ὕδωρ ἢ πῦρ ἢ τὸ μεταξὺ τούτων, B, I. 193 a 21 οἱ μὲν πῦρ, οἱ δὲ γῆν, οἱ δ’ ἀέρα φασίν, οἱ δὲ ὕδωρ, οἱ δ’ ἕνα τούτων (Parmenides), οἱ δὲ πάντα ταῦτα (Empedokles) τὴν φύσιν εἶναι τὴν τῶν ὄντων.

²φύσις teriminin tarihi için bkz. Ek I.

³Profesör W. A. Heidel evrenbilimcilerin ἀρχή/*arke* sözcüğünü Aristoteles’inkinden ayrı bir anlamda, yani tikel şeylerin ondan türedikleri “kaynak/*source*,” “depo/*store*” ya da “ortaklaşa kütle/*collective mass*” anlamında kullanmış olabileceklerini göstermiştir (*Class. Phil.* vii. ss. 217vs). Eğer terimi ne olursa olsun kullanmış olduklarını herhangi bir kanıtını bulabilmiş olsaydım, sorunun bu açıklamasını kabul etmeyi çok isterdim. Yalnızca Anaximander’in durumunda böyle bir kanıtı andırımı görülebilecek birşey vardır, ve bunu da yalnızca görünüşte olduğuna inanıyorum (s. 47, n 1). Dahası, Diels Theophrastus’un büyük yapıtının ilk kitabının Aristotelesci anlamda ἀρχή ile ilgilendiğini göstermiştir, ve sözcüğün Anaximander’de bir anlamda ve geri kalanlarda başka bir anlamda kullanılması olasılığı çok zayıftır.

⁴*Fizik* A, 2. 184 b 15 vs. Theophrastus’un ve izleyicilerinin bu bölümün tarihsel olarak görülme savında olmayan sınıflandırmasını doğrudan doğruya kabul ettiklerini anımsamanın büyük önemi vardır.

⁵“Birincil töz” (πρῶτον ὄποκεῖμενον) deyiminin doyurucu olmayan karakterinin bilincindeyim, ama daha iyisini bulmak güçtür. Almanca *Urstoff/kök-gereç*, *kök-özdek* sözcüğü çağrıştımlarında daha az yanıltıcıdır, ama İngilizce “stuff” çok doyurucu değildir.

⁶O. Gilbert’in (*Die meteorologischen Theorien des griechischen Allertums*, Leipzig, 1907) erken kozmolojistlerin “dört öge” üzerine geleneksel ve popüler kuramdan başladıkları gö-

VIII. Devim Ve Dinginlik. Aristoteles'e ve izleyicilerine göre erken kozmolojistler bir "ilksiz-sonsuz devim"e (ἀίδιος κίνησις) de inanıyorlardı, ama bu büyük olasılıkla sorunu kendi koyuş yollarıdır. İyonyalıların yazılarında devimin ilksiz-sonsuzluğuna ilişkin herhangi birşey söylemiş olmaları hiçbir biçimde olası değildir. Erken zamanlarda açıklanması gereken şey devim değil ama dinginlik idi, ve devimin kökeninin onun olanağının yadsınmış olmasına dek tartışılmış olması olası değildir. Göreceğimiz gibi, bu Parmenides tarafından yapıldı; ve buna göre ardılları, devim olgusunu kabul edince, onun nasıl doğduğunu göstermek zorunda kaldılar. Bu nedenle Aristoteles'in bildirimini erken düşünürlerin devim için bir köken saptama gereksinimini duyumsamadıklarından daha öte bir anlamda almıyorum. Devimin ilksiz-sonsuzluğu tözsel olarak doğru bir çıkarsamadır, ama henüz formüle edilmemiş bir öğretinin bile bile reddedilmesini imlediği düzeye dek yanıltıcıdır.¹

Daha önemli bir soru bu devimin doğasıdır. Açıktır ki evrenin başlangıcından önce varolmuş olmalıdır, çünkü evreni varlığa getiren odur. Öyleyse birçok yazar tarafından yapıldığı gibi gökyüzünün günlük dönüşü ile ya da başka herhangi bir salt dünyasal devim ile özdeşleştirilemez.² Platon'un *Timaeus*'unda³ açmlandığı biçimiyle Pisagorcü öğreti kökensele devimin kuralısız ve düzensiz olduğunu savunur, ve Atomcuların atomlara o türden bir devim yüklediklerine inanmak için nedenler göreceğiz. O zaman erken evrenbilimcilerin birincil tözlerine bu aşamada iyi-tanımlı herhangi bir devim yüklemek daha güvenlidir.⁴

rüşü tüm usayatkınlığı "öge/element" teriminde yatan ikircimden türetir. Eğer yalnızca Ateş, Hava, Su ve Toprağın büyük toplaklarını demek istiyorsak, bunların erken bir tarihten ayırdedildikleri konusunda hiçbir kuşku yoktur. Ama kozmolojide "öge" (στοιχείον) ile demek istenen bu değildir, ki orada her zaman kendine özgü bir φύσις ile indirgenemez birşeydir. Gerçekten dikkate değer olan şey erken kozmolojistlerin popüler anlamda "öğeler" kuramının ötesine geçmiş olmalarıdır, ve yalnızca bu "öğeler çoğulluğunu ilk ileri sürecekle olan Empedokles'in geleneksel olmuş olan dördünü seçmesi gibi bir raslantı "öge" sözcüğünün değinilen büyük toplaklar için gevşek kullanımına götürmüştür.

¹Bu düşünme yoluna sık sık Hylozoizm denir, ama bu daha da yanıltıcıdır. Hiç kuşkusuz erken kozmolojistler evren ve birincil töz hakkında bizim bakış açımızdan onların dirimli olduklarını imleyen şeyler söylemişlerdir; ama bu "özdeğe" bir "plastik güç" yüklemekten çok başka bir şeydir. "Özdek" kavramı henüz yoktu ve temelde yatan sayılı yalnızca yaşam da aralarında olmak üzere tüm şeylerin mekanik olarak, daha açık bir deyişle, devimdeki cisim tarafından açıklanabileceğidir. Bu bile belirtik olarak bildirilmez, ama sorgusuzca kabul edilir.

²"İlksiz-sonsuz" devimi gökyüzünün günlük dönüşleri ile özdeşleştirme gibi ölümcül adımı ilk atan Aristoteles idi.

³Platon, *Timaeus* 30 a.

⁴Onu anladığım kadarıyla, Prof. W. A. Heidel "ilksiz-sonsuz devimi" bir çevrim ya da burgaç devimi (δίνη) olarak görür, çünkü Anaximenes gibi erken bir düşünürün "sonsuz Havanın ilksel devimi ve kozmozdaki kökensele devim arasında bir ayırım yaptığını" kabul etmek tehlikeli olacaktır der (bkz. "Anaximenes ve Anaximander'de δίνη" başlıklı makalesi, *Classical Philology*, i. s. 279). Öte yandan, bana öyle görünüyör ki dünyanın varlığa geldiğini savunan herhangi biri böyle bir ayırımı yapmış olmalıdır, özellikle eğer sayısız dünyalar öğretisini de savunuyorsa. Daha sonra görüleceği gibi, Prof. Heidel'in en erken kozmolojik dizgelerde "kozmozun kökensele devimi" bir çevrim devimi olmalıdır görüşünü kabul ediyorum. ama hiç kuşkusuz "ilksiz-sonsuz" değildi, ve bundan dünya-öncesi devime

IX. İyonya Biliminin Dünyasal/Laik Karakteri. Tüm bunlarda tanrıbilimsel kurgunun hiçbir izi yoktur. Gördük ki eski Ege dini ile tam bir kopuş olmuştu, ve Olimpos politeizmi hiçbir zaman İyonya bilincinde sağlam bir destek noktası bulmuş değildi. Bu nedenle İyonya biliminin kökenlerini herhangi bir türden mitolojik düşüncede aramak bütünüyle yanlıştır. Hiç kuşkusuz Yunanistan'ın Kuzeylilerin egemenliği altına düşmemiş bölgelerinde eski inanç ve kılğılardan birçok kalıntı vardı, ve bunların kendilerini Orfik gizemlerde ve başkalarında nasıl yeniden ileri sürdüklerini birazdan göreceğiz; oysa İyonya'nın durumu başka türlüydü. Yunanlılar ancak Akhaların gelişinden sonra o güne dek Hititler tarafından onlara kapatılmış olan Küçük Asya'nın kıyısındaki yerleşim noktalarını kurabildiler,¹ ve orada ne olursa olsun hiçbir gelenek arkatasarı yoktu. Ege adalarında durum başka türlüydü, ama asıl İyonya geçmişi olmayan bir ülkeydi. Bu en erken İyonya felsefesinin dünyasal karakterini açıklar.

Elimize geçmiş olan kalıntılarda *θεός/tanrı* sözcüğünün kullanımı tarafından yanıtılmamalıyız. İyonyalıların onu "birincil töz"e ve dünyaya ya da bir dünyalar çokluğuna uyguladıkları bütünüyle doğrudur, ama bu daha önce değindiğimiz "yaşsız" ve "ölümsüz" sıfatlarının kullanımından ne daha çoğu ne de daha azı demektir. Dinsel anlamında alındığında "tanrı" sözcüğü her zaman ilk olarak ve herşeyden önce bir tapınma nesnesi demektir, ama bu daha Homeros'ta bile onun biricik anlamı olmaya son vermiştir. Hesiodos'un *Theogony*'si değişimin en iyi kanıtıdır. Açıktır ki, orada sözleri edilen tanrıların birçoğu hiçbir zaman bir tapınma nesnesi olmadılar, ve kimileri yalnızca doğal fenomenlerin ya da giderek insan tutkularının kişiselleştirilmeleri idiler.² "Tanrı" sözcüğünün bu dinsel-olmayan kullanımı ele aldığımız bütün bir dönemin karakteristiğidir, ve bunu anlamının çok büyük önemi vardır. Bunu yapan hiç kimse bilimi mitolojiden türetme bir yanılgıya düşmeyecektir.³

Bunu bize gösteren başlıca olgu ilkel dinin gök cisimlerini ve göğün kendisini tanrısal olarak ve öyleyse bu dünya üzerindeki herşeyden bütünüyle ayrı bir doğada görürken, İyonyalıların yüzlerini daha başından böyle bir ayrıma karşı döndürmüş olmalarıdır, üstelik bunun onlar için büyük olasılıkla popüler inançlar temelinde bütünüyle tanıdık olmuş olmasına karşın. Aristoteles ayrımı daha sonraki bir tarihte yeniden diriltti, ama Yunan bilimi onu redderek başladı.⁴

---

ilişkin olarak öivni doğurabilecek bir doğada olmuş olması gerektiği dışında herhangi birşey çikarsayabileceğimizi sanmıyorum.

¹Bkz. Hogarth, *Ionia and the East*, ss. 68vs.

²Hiç kimse Okyanus'a ve Tethys'e ya da giderek Uranus'a bile tapınmadı, ve Fobos ve Deimos'un dinsel anlamda tanrılar olarak görülmeleri ise söz konusu bile olamaz.

³Bunun Mr. Cornford'ın ilginç kitabı *From Religion to Philosophy*'nin (1912) temel yanılgısı olduğunu düşünmeyi göze alıyorum. Kendisi eski "ortaklaşa tasarımların" İyonya'da destek noktalarını nasıl tam olarak yitirmiş olduklarını anlamayı başaramamaktadır. Göreceğiz ki batı dinlerini ele almaya geldiği zaman yöntemi daha uygulanabilirirdir, ama orada bile İyonya bilimi ve eski gelenek arasındaki zıtlığı yeterince kabul etmez.

⁴Bu noktanın önemini abartmak olanaksızdır. Bkz. Prof. A. E. Taylor, *Aristotle*, s. 58.

X. Felsefenin Sözde Doğu Kökeni. Doğu bilgeliği dediğimiz şeyin Yunan düşüncesi üzerinde yarattığı etkinin doğası ve düzeyi sorusunu da karşımıza almamız gerekir. Yunanlıların felsefelerini belli bir yolda Mısır'dan ve Babil'den türetmiş oldukları bugün bile yaygın bir düşüncedir, ve öyleyse olanaklı olduğu ölçüde açık olarak böyle bir bildirimim gerçekte ne demek olduğunu anlamaya çalışmalıyız. İlk olarak şimdi Ege uygarlığının ne kadar eskiye dayandığını bildiğimiz için sorunun çok değişik bir görünüş kazandığını gözlemeliyiz. Doğulu olarak görülmüş olan şeylerin çoğu pekala yerli olabilir. Daha sonraki etkilere gelince, Yunan felsefesinin serpilme döneminin hiçbir yazarının onun Doğudan gelmiş olduğu konusunda hiçbir şey bilmediğini belirtmeliyiz. Herodotus eğer herhangi bir biçimde bunu duymuş olsaydı, öyle olduğunu söylemeyi gözardı etmezdi; çünkü bu Yunan dininin ve uygarlığının kökeninin Mısır olduğu konusunda kendi inancını doğrulamış olurdu.¹ Mısırlılar için başka bakımlardan çok büyük saygısı olan Platon açıkça onların felsefi olmaktan çok tecimsel ilgileri olan bir halk olduğunu belirtir.² Aristoteles yalnızca matematiğin Mısır'daki kökeninden³ söz eder (ki geri döneceğimiz bir noktadır), ama eğer bir Mısır felsefesi ile tanışmış olsaydı bunun sözünü etmek uslamamasına daha uygun düşerdi. İlk kez çok daha sonraki bir tarihte, Mısırlı rahipler ve İskenderiyeli Yahudiler Yunan felsefesinin kaynaklarını kendi geçmişlerinde keşfetmede birbirleri ile yarışmaya başladıkları zaman, onun Fenike'den ya da Mısır'dan geldiği yolunda belirgin bildirimler görmeye başlarız. Ama sözde Mısır felsefesine yalnızca ilkel mitlerin alegorilere döndürülmesi gibi bir süreç yoluyla varılıyordu. Filon'un Eski Ahit üzerine yorumunu bugün de kendimize göre yargılayabiliyoruz, ve emin olabiliriz ki Mısırlı alegoristler daha da keyfi idiler; çünkü üzerlerinde çalıştıkları gereç çok daha az güvenilirlikti. Örneğin İsis ve Osiris miti ilkin geç Yunan felsefesinin düşüncelerine göre yorumlanır, ve sonra o felsefenin kökensel kaynağı olarak gösterilir.

Bu yorumlama yönteminin yeni-Pisagorcun Noumenios ile doruğuna ulaştığı söylenebilir. Ondan Hıristiyan Savunmacılara geçmiştir. "Platon Attik bir dil konuşan Musa'dan başka nedir?"⁴ diye soran Noumenios'tur. Clement ve Eusebios sözlere çok daha geniş bir uygulama alanı ve

¹Söyleyebileceğinin tümü Dionysos tapınmasının ve ruhların göçü öğretisinin her ikisinin de Mısır'dan geldikleridir (ii. 49, 123). Bu her iki bildirimim de doğru olmadığını ve her ne olursa olsun doğrudan doğruya felsefeyi ilgilendiren herhangi birşey imlemediklerini göreceğiz.

²*Develet'* te, 435 e, τὸ θυμοειδὸς Trakyalıların ve İskitlerin, ve τὸ διλοματέος Helenlerin karakteristiğidir dedikten sonra, Platon τὸ φιλοχρήματος için Fenike ve Mısır'a dönmemizi söyler. *Yasalar'* da (757 b 6) aritmetik çalışmalarının ancak öğrenenlerin ruhlarından tüm ἀνελευθερία ve φιλοχρηματία giderilecek olursa değerli olduğunu söyler. Yoksa σοφία yerine πανουργία üretiriz, tıpkı Fenikeliler, Mısırlılar ve başka birçok halkın durumunda görebileceğimiz gibi.

³Arist. *Met. A*, I. 981 b 23.

⁴Noumenios, fr. 13 (R. P. 624), Τί γάρ ἐστι Πλάτων ἢ Μουσιῆς ἄττικίζων;

rirler.¹ Rönesansta bu saçmalık başka herşey ile birlikte yeniden diriltildi ve *Præparatio Evangelica*'dan türetilen belli düşünceler uzun bir süre boyunca konu üzerine kabul edilen görüşlere renk katmayı sürdürdüler.² Cudworth Thales ve Pisagoras tarafından öğretilen eski "Moschical" ya da 'Mosiactal' felsefe"den söz eder.³ Yunanlıların özgünlüklerine karşı bu derine kök salmış önyargının gerçek kökenini anlamak önemlidir. Bu eski halkların inançlarına modern araştırmadan girmiş değildir; çünkü bunlar kesinlikle ortaya bir Fenike ya da Mısır felsefesi için kanıt olabilecek herhangi birşey çıkarmış değildirlere. Bu önyargı yalnızca alegori için İskenderiye tutkusunun bir artığıdır.

Hiç kuşkusuz bugünlerde hiç kimse Yunan felsefesinin Doğulu kökeninden yana davayı Clement'in ya da Eusebios'un kanıtları üzerine dayandırmayacaktır; yakın zamanlardaki gözde usamlama sanatların ve dinin andırımı olmuştur. Denir ki, Yunanlıların sanatlarını ve dinsel düşüncelerinin birçoğunu Doğudan türetmiş olduklarını giderek daha çok görüyoruz; ve ileri sürülür ki, aynı şey büyük olasılıkla felsefeleri için de doğru olacaktır. Bu görünürde geçerli sayılabilecek bir usamlamadır, ama hiçbir biçimde belirleyici değildir. Bu şeylerin haktan halka aktarılış yolundaki özsel ayrımı bütünüyle gözardı eder. Özdeksel uygarlık ve sanatlar bir haktan bir başkasına kolayca geçebilirler, üstelik ortak bir dilleri olmasa da, ama felsefe ancak soyut dilde anlatılabilir, ve ister kitaplar isterse sözel öğretiler aracılığıyla olsun ancak eğitilmiş insanlar tarafından iletilebilir. Şimdi ele aldığımız zamanlarda herhangi bir Doğu dilini bir Mısır kitabını okumaya ya da giderek bir Mısır rahibinin söylemini bile dinlemeye yetecek kadar bilen hiçbir Yunanlı bilmiyoruz, ve geç bir tarihe dek hiçbir zaman Yunanca'da yazan ya da konuşan Doğulu öğretmenlerden söz edildiği duyulmuş değildir. Mısır'daki Yunanlı yolcu hiç kuşkusuz Mısır dilinden birkaç sözcük kapmış olacaktır, ve rahiplerin şu ya da bu yolda kendilerini Yunanlılara anlatmayı başarmış oldukları sorgusuzca kabul edilir.⁴ Ama çevirmenlerden yararlanmış olmalıdırlar, ve felsefi düşüncelerin eğitimsiz bir rehber tarafından aktarılmış olmasını düşünmek olanaksızdır.⁵

¹Clement (Strom. i, s. 8, 5, Stählin) Platon'a ö ēξ Ἐβραίων φιλόσοφος/*İbrani filozofu* der.

²Abartılmış Doğu bilgeliği düşünceleri *Encyclopédie* tarafından popülerize edildi, ki yaygınlik ve kalıcılıklarını açıklar. Bailly (*Lettres sur l'origine des sciences*) Doğuluların yüksek düzeyde gelişmiş bilimin fragmanlarını yitmiş olan, ama Platon'un Atlantis'inde yaşayanlar ile özdeşleştirdiği bir haktan almış olduklarını varsayıyordu.

³Strabo'ya (xvi. s. 757) göre Sidonlu Mochos'u felsefe tarihine getiren Poseidonios oldu. Atom kuramını ona yükler. Bununla birlikte, Musa ile özdeşleştirilmesi Bybloslu Filon'a bağlı daha sonraki bir oldu bittidir. Filon eski bir Fenike tarihinin Sanchuniathon tarafından yapılan çevirisini yayımladı ve bu Porfiri ve daha sonra Eusebios tarafından kullanıldı.

⁴Herod. ii. 143 (ki burada Hekataios karşısında üstün antikiteyi ile övünürler; Platon, *Tim.* 22 b 3 (ki orada aynı şeyi Solon karşısında yaparlar).

⁵Gomezpe'ın halkın bilgeliğini kendi Yunanlı efendisi ile tartışan "yerli gelini" de (*Greek Thinkers*, cilt i, s. 95) beni ikna etmez. Gelin büyük olasılıkla hizmetçi kızlarına tuhaf tanrıçaların ayinlerini öğretecekti; ama kocası ile tanrıbilim konuşması olası değildir, felsefe ya da bilim konuşması bir yana.